

Ærer de unge

Taler

Knut Hamsun

Omstendigheter

Artikler basert på foredraget fra 1907.

- 1 [Teksten er basert på foredraget «Ærer de unge» som Hamsun holdt i
Studentersamfundet i Kristiania 27. april 1907. Der er imidlertid ikke
originalmanuskriptet bevart. Teksten som er gjengitt er fire år nyere, publisert i
Verdens Gang over fire artikler (29.12.1911 og 7., 16., og 21.1.1912) med noen
5 endringer i forhold til den opprinnelige talen. Like fullt er kanskje «Ærer de
unge» Hamsuns mest berømte politiske tale.]

- Denne lille tale trykker jeg for at den kan bli motbevist; inntil den er motbevist
blir den stående. Den ble i sin tid angrepet av noen teologer og av noen
10 likegyldige mennesker og blader, alle pratet de velmente innholdsløsheter imot
den, det var ikke noe å gjemme og ikke noe å svare på.

- En biskop som heter Bøckman ble litt forarget over at det var de unge og ikke de
gamle som skulle æres, det snudde opp ned på hans religiøse forestilling om
15 saken, «Guds bud!» sa han. Denne mann har vel ikke lest stort etikk siden han
langt opp i forrige århundre fikk sin anneneksamen, men min lille fremstilling
av et etisk spørsmål gjorde ham sterk og vidnefast og han trådte frem. «Guds
bud!» sa han.

- 20 Det er vel ikke svært mange nu som ikke vet at «Guds bud» var til hos andre
folk lenge før de kom til israelittene; men biskopen han går kjekt ut fra at Gud
steg ned på et berg og forærte dem til Moses og til ingen andre i verden. Når
man nu iakttar hvorledes budene er oppdelt, nemlig slik at et bud er utelatt, at
fjerde bud skulle være det femte og at det niende og tiende skulle være ett bud
25 istedetfor to så må man visst medgi at biskopens katekisme håndterer budene
forholdsvist fritt, til Guds bud å være.

30 Og hvorfor forarge seg så over min fremstilling av det fjerde bud? Er denne fremstilling så langt av veien? Jeg påstår jo ikke at det er kveg eller sauer som skal æres, heller ikke at det er røvere, mordere eller idioter; jeg sier bare: det er ikke de gamle som skal æres, det er ikke biskop Bøckman, det er hans barn som skal æres. Og dette vekker biskopens mishag.

35 Jeg ble da nødt til å lese over igjen en hel masse i de tider angrepene stod på, jeg ville for min egen skyld se hva det var jeg hadde tatt så skammelig feil i. Å hvor jeg leste og hvor jeg plaget bibliotekene! Noen jødiske verker som vårt Universitetsbibliotek ikke hadde måtte jeg endog låne fra Det Kongelige Bibliotek i København. Jeg ble tilslutt så lærd og rar i hodet at jeg måtte holde
40 meg for meg selv fordi ingen andre mennesker forstod meg. Da fikk jeg en forestilling om hvor det måtte leite på å lese til prest. Tenk bare all den etikk en teolog behøvet for å være sterk og vidnefast og kunne tre frem i et etisk spørsmål.

45 Men ikke i en eneste av mine linjer kom jeg til å endre mening ved de skrifter jeg leste, skjønt noen av dem prøvet på å omvende meg. Jeg skrev attpå kjøpet brever til fagmenn som jeg kjenner, og plaget blant andre den elskverdige dr. Schencke til å gi meg et inngående svar. Men selve hovedspørsmålet, å ære de unge, forela jeg dem ikke, det var jeg for lur til. De lærde menn kunne derfor
50 bare gi meg rett i ting som jeg visste før, men de styrket jo grunnlaget for min mening om det fjerde bud. Smiler jeg ikke nu, min mening i et slikt spørsmål? Å jo jeg smiler litt nu. Men senere smiler jeg ikke, skal man få se. For jeg vil jo gjøre meg flid med å overbevise mine lesere om at det er meg som har rett.

55 Det er det etiske innhold av det fjerde bud jeg vil prøve å få rett på. Det er kanskje dem som synes at somme av de andre budene er verre enn dette, i det hele tatt er jo disse bud et knippe av bud om de enkleste og groveste grader av moral, om mord, hor, tyveri, løgn, bedrageri, mened. Men det er ikke noe bud som er stilt så uforskammet på hodet som det fjerde.

60 Hvorledes vet jeg det? Det har jeg på etisk teft, av et livs erfaring og av forskjelligartet lesning; av noe annet har heller ikke de andre den motsatte mening. Hva er etikk? Det er slett ikke noe så mystisk: etikk er sedelære, etikk er rettferdighet, riktighet, balanse. Godt, også jeg balanserer. Såpass som mine
65 forholdsvis uvitende angripere kan vel også jeg balansere.

70 Vi vet jo alle hvor de ti bud er kommet ifra - ikke sant? Jeg husker godt at Moses hadde fått dem av Gud på Sinai - ja eller på Horeb, ettersom jeg var jahveistisk eller eloistisk i hodet. Så husker jeg dernest at Moses hadde fått dem på dem i Egypten. Men i de senere år er budene, som så meget annet, kommet til israelittene fra Babylonien. Så hvor de ti bud er kommet ifra vet vi da på en
 75 prikk. Imidlertid, egypterne har eldgamle paralleller til dem i kapittel 125 av dødsboken og i Ptahhoteps undervisning (omkr. 2000 f.Kr.). Og kong Hamrnurabi av Babylonien (omkr. 2250) har i sin lovbok de samme bud som i dekalogen, ja er i den nøyeste overensstemmelse med hele den israelittiske paktsbok. Er det da noen videre rimelighet i at Gud selv - selve Gud - endelig,
 80 etter halvannet tusen år fikk nyss om disse egyptiske og babyloniske ti bud og så steg ned og forærte Moses dem som originaler?

For almindelige mennesker er det en annen forklaring. Israelittene var ingenlunde noe fremragende folk, skjønt de trodde selv at de var utvalgt og
 85 enestående. Det var et lite og i mange måter lavtstående folk som både behøvet og som tilgodegjorde seg fremmed påvirkning. Israelittene var vel ikke de eneste semitter? Og var ikke selve Abraham fra Aramea, altså fra Babylonien? Israelittene hadde utlendinger til å gjete kamelene sine og utlendinger til å bygge Jerusalems tempel, ja hele sin egentlige Talmud hadde de fra utlandet, fra
 90 Babylonien. Før Mose tid hadde Palestina vært under babylonisk styre og da israelittene erobret landet lå det under egyptisk maktsfære. De fikk babylonisk og egyptisk mål og vekt, de kom under innflytelse av den samme fremmede lov og rett, ja de giftet seg inn med utlendingene og arvet endog kanaanittenes offerlunder; det mangler ikke klager over dette i Bibelen.

95 Hva om de ti bud da hadde levet og virket i Palestina og nabolandene lenge, lenge før de ved påvirkning ble opptatt av de forholdsvis ukultiverte israelitter? Og hva om de så ved et historisk høve, altså på fullkommen naturlig måte, var blitt samlet og redigert av en eller annen sterk Moses og utgitt som bud av deres
 100 egen gud?

Nei! sier teologene.

Men de som kan litt mere om disse ting enn teologene, de sier ja. De sier at det
 105 kan ikke være tvil om at så er tilfellet. Jeg kunne sitere et snes.

Men hva så, vi trenger ikke alle disse beviser. De er unødvendige her.
Hovedsaken er at disse ti bud har en eller annen ærverdig opprinnelse og at de
110 gjelder med hellig gyldighet for oss. Det er nu bare dette igjen med det fjerde.

Også dette fjerde bud finnes igjen i de gamle kilder, men i en noe annen form.
Hos Hammurabi forekommer en mann som er rammet av gudenes vrede.
Hvorfor? Han har syndet mot budene, og disse oppregnes; for det fjerde buds
115 vedkommende står det: Han har foraktet far og mor.

Hos egypterne hadde budet en mildere form, det er gamle og vise menn som
atter og atter gjentar for de unge at det er godt å legge seg på sinne hva ens far
sier, for så vil man oppnå en høy alder; eller: hvis den unge rekker frem til den
120 gamles innsikt, så vil hans legeme være sunt og han vil leve lenge.

I dekalogen i annen Mosebok står det: Vis din far og din mor ære for at dine
dager kan vare lenge i det land som Jahve din Gud gir deg.

125 Den nyere sammenlignende religionsvidenskap har oppholdt seg over at løftet
om de mange dager i landet er et spesielt israelittisk tillegg som ennå ikke er
funnet i noe annet folks fjerde bud. Letourneau uttaler at vel er ingen av budene
originale, men dette tillegg har israelittene selv hittet på. Og Walles understreker
at det fjerde bud er et av de bud som ikke finnes i den opprinnelige dekalog, den
130 eldste (2. Mos. 34, 14-26), og hva tillegget angår da er dette fullstendig umulig
og fremmed for dekalogens almindelige ånd.

Man skulle ikke ha bruk for å gjøre noe nummer av dette. Allerede Jeremias har
angrepet visse deler av budene som forfalskninger med innskudd av kultiske
135 elementer; men det er også uten betydning her. De egyptiske kilder har jo
virkelig også et tillegg om at lønnen for å vise far og mor ære vil være et langt liv.
Det ser da ut for almindelige mennesker som at også andre folk enn israelittene
har lovet de unge belønning for å vise de gamle ære.

140 Og hvorfor skulle de ikke også gjøre det? Det var alle gamle folk og er ennå
mange primitive folkestammer såre meget om å gjøre å bli gjenstand for denne
oppmerksomhet. Dette å «vise ære» går nemlig uten all tvil tilbake på den
ytterst viktige gravkultus, ofringen for de dødes fred, som barna skulle besørge.

Derom mere på sitt sted.

II

150 Det fjerde bud lyder altså slik: Vis din far og din mor ære for at dine dager skal vare lenge i det land som Jahve din Gud gir deg. Det kan også gjerne lyde slik som det star i katekismen; det er ikke ord vi vil tvistes om, men meninger.

Er det nu av hensyn til barna dette bud er gitt? Er det av kjærlighet til dem, av omsorg for dem? Det burde være grunn til å svare ja på dette spørsmål, vi burde
155 alle ønske våre barn et lykkelig og langt liv i det land som Gud gir dem, det være nu hvilket land somhelst. Det kunne dog kanskje være noen årsak til å unnta fra dette ønske vanskapninger og idioter, til alle parters beste. Spartanerne og andre oldtidsfolk gjorde virkelig denne unntagelse, og Gulatingsloven fra vår kristne
160 tid bestemmer å utsette misfostre og vanskapninger: først døpe dem og så utsette dem - i en kirke, står det.

Men et fjerde bud til barnas vel burde det være. For det er jo om barna det heter at himmelens rike hører sådanne til. Men man skal bare ikke vente at dette
165 paradoks hadde almen gyldighet i de ti buds tider og egner, og ennå den dag idag lever barna under den grove tukt og ordre overalt i alle østerland; i Kina og Indien er ikke engang utsettelse opphørt. Det er bare det gamle og merkelige Tibet som i dette - såvel som i så meget annet - er den forunderlige unntagelse fra regelen.

170 Med sublim inkonsekvens velger tibetanerne sin fyrste og sin jordiske gud blant de hjelpeløse, de skjønne og skyldfri, Dalai Lama kommer normalt på tronen som nyfødt barn. Da han nu ikke i lengden kan vedbli å være nyfødt, myrdes han i regelen innen myndighetsalderen for å gi plass for et annet nyfødt barn.
175 Det er i dette noe mystisk og symbolsk. Man kan innvende at valget av et barn til Dalai Lama dikteres av politiske hensyn, for at presteskapet skal få så meget større makt. Godt, det er kanskje megen riktighet i dette. Men hvis det samme

presteskap ville tenke seg om, så kunne det langt lettere nå sitt mål ved å velge en
180 sinnssyk voksen. I Østen anses de sinnssyke endog for hellige som Gud har rørt ved, og dem behøvet man heller ikke å rydde av veien når de nådde en viss alder. Men tibetanerne velger et barn til Dalai Lama.

185 I regelen er i hele Østen barnas stilling til foreldrene - især til faren - som slavens overfor herrens. Det er den dag idag så at barna ikke må snakke i farens nærvær, ikke må sette seg, ikke må leke, men stå opprett, stumme; Vambéry sier at dette er tilfellet overalt i det egentlige Orienten; jeg har selv truffet til å se det flere steder blant persere og tyrkere.

190 Dette har visstnok et religiøst utspring, foreldrene var noe overnaturlig, noe midt imellom guder og mennesker, og da de var fysisk sterkere enn barna kunne de opprettholde denne forestilling og etablere hevd på den. Hva Gud var for verden, var foreldrene for barna, de har bragt det ikke-eksisterende tilværelse, 195 gitt et intet liv.

Blant folkeslag uten litteratur er de gamle menn den eneste autoritet i religion og seder, og i deres visdom innvies da de yngre bare sakte og gradvis. Det er derfor ikke å undres på at det ofte er ved hjelp av den groveste overtro den gamle 200 er istand til å håndheve sin overhøyhet over den varmblodige ungdom.

Vi leser om utallige eksempler herpå og vi leser også om fruktene av denne barneoppdragelse. På Azorene skjelver barna i farens nærvær og de må gå slavekledd like til farens død og i hans begravelse. Blant mpongveerne må barna 205 ta sitt hodeplagg av når de går forbi de gamles boliger. Endog blant marokkanerne

må barna snike seg tilside når de hører sin fars fottrinn - skjønt Koranen teoretisk har tilintetgjort den faderlige 210 allmakt.

Og nu israelittene, som iallfall vi har de ti bud ifra, hva var det for slags folk imot barna? Vi har deres litteratur å gå efter. Det skal vel letes efter en verre 215 oppfatning av hva som var rett og riktig forhold til barn enn oppfatningen hos israelittene. Abraham vil ofre sin ene sønn, og han jager en annen bort for å dø i ørkenen tillike med moren. En mann i en dommers og fyrstes stilling som Jefta avlivet sin egen datter som en takk til Gud fordi han hadde seiret i et slag. Det pådattes Gud selv - efter god israelittisk forestilling - at han engang, en 220 midnattstime, gikk gjennom Egypten og myrdet ned for fote alle førstefødte barn i det ganske land. Moses ble utsatt av sin mor for å dø. Kong Herodes lot ved et høve drepe alle guttebarn i Betlehem på under to år. Under Jerusalems

225 beleiring av Titus forteller Josefus at man hadde eksempel på at en mor kunne
slakte sitt eget barn og fortære det.

Sier deres litteratur.

230 Her tales ikke om nutidens jøder; deres behandling av barn er et eksempel for
verden. Her tales om de ti buds israelitter. Her tales altså heller ikke om Håkon
jarl som ofret sin sønn for seier i jomsvikingslaget, men som senere ikke utgav
noe bud om barneoppdragelse. Her tales om Judea hvor barnemord var
almindelig og hvor den førstefødte ble ofret; her tales om de hebreere som
235 hadde barneofringer like til Moses og som kunne selge sin lille pike til slavinne
eller konkubine og stene sin sønn til døde

Fra disse barnemordenes skjønne egner er det vi har fått vårt «Guds bud» om
barneoppdragelsen. Vi skal prøve å finne ut hvorfor det er utstedt.

240 Jeg vil forresten allerede nu få tilstå at jeg behandler dette store og alvorlige
emne så dårlig at jeg bare skjemmer ut for dem som eventuelt kunne ha
behandlet det så meget bedre. Men hvor blir disse andre av? Det er vel fire eller
kanskje fem år nu siden jeg holdt denne tale og i den tid er det skjedd meget som
har gitt ungdommen rett over alderdommen. Men alle så står vi bare og ser på
245 når elden setter seg til å seire. Hva om vi jog den opp fra sitt sete!

III

250 Til alle tider var det i Østen en stående bønn, et livsbegjær, å få barn, og det var
alle folks redsel å dø barnløse. Det var jo især guttebarn det gjaldt å få; men
pikebarn var også bedre enn ingen; det var som om hver bonde var en fyrste som
hadde å sørge for fortsettelsen av sitt dynasti. Denne betraktningsmåte trakk seg
lenger og lenger vestover; hos romerne, vet vi, var det ikke alene rett, men plikt å
forskyte en ufruktbar hustru. Når israelittenes og jødernes gud skulle love bort
255 noe riktig godt så var det ved siden av stort kveg og smått kveg avkom han lovet

bort, det var barn så tallrike som stjerner på himmelen, ja som sand ved havets
bredd.

260 Dette begjær efter barn kunne jo ikke utspringe av noen kjærlighet til barna selv;
for hvordan kunne man ha kjærlighet til ennå ufødte barn? Det viser seg da også

at det er måtelig bevendt med kjærligheten endog efterat barna fødes, for det er da - når man får god råd på dem - at man kan «knuse deres hoder mot stener»,
265 som det står. Og det er også da at det grove og urimelige fjerde bud begynner å virke.

Vis din far og din mor ære! sier budet. Hvorfor det? Dette krav på ære fra foreldrenes side har ingensomhelst sedelig berettigelse, sier Starcke. Det er intet i
270 foreldrenes stilling som sådanne som kan skape fordringer til barna. Hva har de nemlig gjort for barnet? De har for det første avlet det. Men hva fortjenstfullt er det i selve avlingsforholdet som kan motivere noe krav? Man kan innvende at om ikke faren så iallfall moren har gjort seg fortjent til barnets takknemlighet, og man ser da også titt og ofte at dette blir utnyttet i all sin sentimentalitet.

275 Moren har hatt svangerskapet, har hatt fødselssmerten, livsfaren, moren har båret barnet under sitt hjerte, moren har i ni måneder hatt kvalme og tannpine. Men dette kan i høyden unnskyldes hennes irritabilitet, hennes grettenhet i den tid overfor omgivelsene, det skaper ingen rettighet overfor det ufødte barn. I alle
280 disse fysiologiske ubehageligheter spiller ikke morens vilje inn, og det er jo ikke for barnets skyld at hun underkaster seg dem. Avlingen er en naturprosess, og for den har ikke barnet noen skyldighet å takke.

Det annet foreldrene gjør er å oppdra barnet. Er det for denne oppdragelse de
285 mener å ha sedelig rett til å æres?

Vi kan forbigå de foreldre hvis oppdragelse av sine barn er slik at den mere fortjente forbannelse enn velsignelse. Vi har råd til å forbigå dem. Vi tar den ideale oppdragelse, den som efter omstendighetene er rett og riktig - hvor meget
290 kan nu foreldrene kreve å æres for en slik oppdragelse?

Det kommer an på hvor langt foreldrenes plikter overfor barnet strekker seg. Det er klart at jo lenger ut man fører grensen for foreldrenes plikt mot barnet, dess snevrere blir området for barnets takknemlighetsplikt mot foreldrene. Det
295 er nemlig en selvfølge at det foreldrene gjør av plikt er det ingen grunn for barnet å takke for, det er først når foreldrene gjør mere enn sin plikt at de kan ha krav på takknemlighet. Men hvor skal da foreldrenes plikt ende og hvor barnets takknemlighet begynne?

300 Som barnet står der avlet, matet, kledd og oppdratt har det ikke bedt om å

komme inn i verden. Det har ikke ydet den ringeste medvirkning til å få liv. Som barnet står der, står det der tvertimot blott og bart som resultatet av foreldrenes lystfølelse i et gitt øyeblikk. Når barnet da er kommet inn i verden uten spor av egen skyld, så kan foreldrenes plikt imot det aldri ende - aldri. Foreldrene plikter å sørge for dette barn i det uendelige uten å æres og uten å takkes for det. Barnet selv står etisk fritt.

Skulle man ikke allikevel kunne knipe barnet i å skylde takk og ære til foreldrene for en ting, nemlig for at det er født og er blitt delaktig i livets gleder? Uten å fødes ville barnet for eksempel ikke ha opplevet de jublende lekestunder i barndommen? Men bortsett fra at avlingen altså er en drift som foreldrene bare har tjent seg selv ved å gi etter for, så kan barnets jubelstunder vel ikke sies å bety mere enn de usigelig bitre smertesstunder i den samme barndom. Det kan gå opp i opp. Det er et gammelt løgnakrig ord om «de glade barndomsdager» - det er ingen voksen som lider så grenseløst og ubehersket som inntrykksømme barn gjør. Det er bare deres lykke at de glemmer hurtigere, de forvinner lidelsen hurtigere - for gjennom en ny jubelstund å gå over i en ny lidelse. Barndommen er menneskets hårdeste tid.

Hvis man endelig stiller seg på kristendommens standpunkt, så kan det vel dog gjøres gjeldende at barna skylder foreldrene takk og ære for sitt liv? Den paulinske lære og den første kristendom holdt prinsipielt på sølibatet, på ingen barn å få; men under reformasjonen kom en annen betraktningsmåte til å gjelde: Barna var nye udødelige sjeler som slumret i opphavet, men som foreldrene skulle skaffe legemer til, og det ble foreldrenes oppgave å sysle med disse sjeler og oppdra dem for et hinsides liv. Men nettopp fra kristendommens standpunkt blir det en såre tvilsom affære å sette barn inn i verden på dette grunnlag. Det antar karakteren av en snedighet, en sofisme av den blodfulle reformator å bruke dette påskudd til unnskyldning for mannfolket i ham. Han vet jo nemlig meget godt at

etter kristendommens og hans egen lære er det ikke alle disse barn som i sin tid skal gå inn til sin «Herres glede», nei det er tvertimot meget «få» som «utvelges» til det. Da er det ikke tvil om at sølibatet er et redeligere standpunkt. For det kan da umulig være meningen at også de «fordømte» sjeler, som altså er det store flertall, skal være takk og ære skyldig for sitt liv. Kristendommen kan ikke hjelpe foreldrene til noen takk fra barnets side.

IV

Er det da meningen at barna ingen plikter har mot foreldrene? Ja. Det er meningen. Jeg forstår meget godt at jeg ville oppnå mere her ved å gi litt efter og
345 si at barnas plikter er få og små

i sammenligning med foreldrenes. Og jeg har endog lest hos forsiktige etikere at så langt kan man strekke seg. Men dette standpunkt kan da de innta som ikke kan gå lenger, jeg som jo ikke er etiker innrømmer ingenting her. Det høver seg
350 også best for meg og tiltaler meg mest at eftersom mine teologiske motstandere står helt på den andre siden, står jeg helt på denne.

Som barn har barna ingen plikter overfor foreldrene. Derimot er det en selvfølge at barna selv engang får plikter mot sine egne barn igjen. Forholdet reguleres jo
355 ved at barna får den fulle sum av plikt når de selv blir foreldre. Det fjerde bud er bare stilt på hodet: det er foreldrene som skal ære barna og de unge, ikke omvendt.

Men er det så at foreldrene intet krav har, men tvertimot bare omsorg og
360 utgifter og øket strev, hvordan kunne så folkene til alle tider bevare dette sterke begjær efter barn?

Dette begjær har sin rot for det første i slektsinteressen, i forplantningsinstinktet. Om den gamle mann eller kvinne dør, så er dette fra
365 slektens side sett en likegyldighet, ja en vinning, hvis de bare efterlater seg barn. For det annet gjaldt det å få barn for at disse barn kunne være foreldrene til timelig og evig nytte. Egeninteressen har her satt en vakker blomst. Den barnløse var uten forsvar når han ble gammel, sier en kilde; men hva mer var: det var ingen til å ofre på hans grav, hans spor utslettedes på jorden, hans sjel ble
370 fredløs efter døden. Dette var det verste som kunne skje. Vi kjenner fra jødene hvorledes de kjøpte gravsteder ennå i levende live og var omhyggelige i valget av sine gravplasser. Det var ingenlunde likegyldig hvor de ble jordet og det hadde sin overordentlige betydning at deres øyne ble lukket av deres barn og at de ble jordet av dem. Med døden og livet efter døden ble det hos alle folk drevet en stor
375 kultus, derved oppstod pyramidene og de underjordiske gravbyer i Egypten, de indiske gravminnesmerker, de romerske kolumbarier, de kristnes katakomber, etruskernes gravhvelvinger. Patriarken Jakob reiste i sin høye alderdom den lange, lange vei fra Kanaan til Egypten forat sønnen Josef kunne lukke hans

380 øyne; Josef førte da også hans lik tilbake til Kanaan. Josef selv døde i Egypten,
men hans balsamerte lik gjorde vandringen med i de

førti år i ørkenen forat det kunne bli jordet i familiegravstedet i Hebron.

385 Det var derfor ingenlunde av glede i barna selv at østerlandenes folk til alle tider
har higet efter å få barn, det var tvertimot av hensyn til sin egen velferd og av
omsorg for sin sjel efter

døden.

390

Det er ikke så meget å holde seg til angående begravelsesmåten og ofringen på
gravene hos de gamle israelitter og jøder. Det står at Sauls og hans tre sønners lik
ble brent og knoklene begravet; etterpå ble det fastet i syv dager over dem. Over
Moses gråt man i tredve dager. Det var iallfall den største ulykke om et lik forble
395 ubegravet, det kunne avstedkomme de verste ting for familien, ja for hele egnen;
endog misdedere tillotes å bli begravet. Det står om kong Jehoram at han ikke
ble brent og ikke fikk kongegrav, men begravet ble han. Det heter om kong
Jehoiakim som et enestående eksempel at han ikke ble begravet; hans lik lå om
dagen i heten og om natten i frosten foran Jerusalems murer.

400

Moses forbyr gravoffer. Men at israelittene påvirkedes av nabofolkene i sin
dødekultus ser man av at Jeremias senerehen må innskjerpe Mose forbud (jf.
Esek. 24.). Når nu israelittene

405 kunne forfalle til gravofring så forholdsvis kort efter at den store Moses hadde
opptrådt iblant dem, så er det rimelig at den bar i bruk allerede før hans tid.
Forresten: hvis ikke gravofring var kjent hvorfor skulle så Moses forby den?

410 Davids salmer taler om noen som å opp gravofferet. Efter sumerisk lære måtte
den dødes sønn medgi liket mat og drikke; ble dette forsømt måtte liket flakke
om uten hvile og det avstedkom da meget ondt. Alle israelittenes naboer,
assyrierne, babylonierne, egypterne, hadde store begravelsesseremonier og ofret
rikelig på gravene. I en babylonisk grav er funnet en innskrift som utlover
belønning til de som «viser ære» til graven: «Hans navn skal aktes på jorden og
415 hans sjel skal få drikke klart vann i dødsriket» - ellers fikk sjelene bare støv å
drikke.

420 Det var altså av den aller høyeste viktighet å sørge for den døde - det vil si at den døde sørget for seg selv i tide. Han gav derfor sine barn følgende bud: Vis din far og din mor ære!

425 Og skikken døde ikke senere ut, den bunnet i altfor dyp jord. De første kristne arvet den av jødene som disse hadde arvet den av sine forfedre. I katakombene hang lamper og brente;

430 det medgaves den døde de nødvendige klær og noe mat, det behøvdes ikke så meget av noen av delene, for oppstandelsen forestod jo snart! I Vendée er i graver fra det første århundre funnet sko som er blitt medgitt den døde til vandringen hinsides. Den dag idag leses sjelemesser rundt omkring i den kristne verden.

435 Det synes endog som om blodhevn er av denne samme dødekultiske opprinnelse: unnlot man hevnen, ville den døde krenkes ved denne forsømmelighet, og denne krenkelse ville

440 så atter føre til hevn fra den dødes side, en hevn som rammet ikke alene den opprinnelige forsømmelige hevner, men også det folk eller den stamme han tilhørte.

445 Hos gasserne skal barna underholde og tjene sine foreldre og denne tjeneste fortsetter også etter døden: «Oftrer ikke barna til de døde og tilber dem,» skriver en misjonær i 1908 om gasserne, «så er de ulykkelige og usalige. Derfor er de redde for å gjøre barna meget imot på sine gamle dager, forat disse ikke skal forlate dem, og deres ånder således ikke få offer og tilbedelse. Det er den fordømmelse som gasserne kjenner til og frykter for. På den annen side er også barna meget bange for å pådra seg en forbannelse fra fedrene på deres gamle dager. Tas ikke en slik forbannelse tilbake før døden, så betyr det motgang og ulykke gjennom hele livet for barna, forårsaket ved den avdødes ånd.»

450 Den faderlige forbannelse eller velsignelse påstods jo også hos israelittene å ha en overmåte mystisk kraft. Disse forestillinger vandret gode og runde og fete over i kristendommen.

455 Behøver vi etter dette flere beviser for at de gamles ønske og begjær efter barn er et helt igjennom egoistisk ønske og begjær?

Det var så viktig å få barn som kunne forestå begravelsen og skjøtte den derpå
460 følgende kultus at den barnløse grep til de yderligste midler for å redde seg.
Adopsjon er en kjent ting endog så langt vest som hos romerne og grekerne;
men hos hinduene skydde man ikke engang å innføre niyoga, hvorved en mann
kunne låne ut sin hustru til en annen mann i avlingsøyemed.

465 Hos israelittene, vet vi, var det lov om leviratet hvorefter en mann måtte overta
sin brors barnløse enke «for å oppreise ham avkom», som det heter; - leviratet
er forresten kjent i en

eller annen form fra Judea til Ny Kaledonien. Det var så meget om å gjøre ikke
470 alene å få barn, men også å sikre seg at disse barn virkelig ville vise foreldrene
«ære» i liv og død at det ble utstedt et særlig bud herom. Det var det fjerde bud.

I dette bud har de gamle i egeninteresse opphøyet en urimelighet til evig lov.
Allerede budets form er egnet til å vekke mistanke: det lokker de lydlige barn
475 med løftet om jordisk og underjordisk fordel: hvis de vil være flittige med å
«ære» sine foreldre, står det, så skal de leve lenge. Vi støtter oss til historien om
Ismael og legger til: så skal de arve kamelene.

Smågutten Ismael ble jaget bort fra hjemmet av ekteparet Abraham uttrykkelig
480 fordi han har vist seg mindre pålitelig i sine «æresbevisninger» imot foreldrene,
av ham kunne de ikke håpe å bli videre velvillig erindret når de lå i sine graver.
Denne tjenestekvinnens sønn skal ikke arve med min sønn, med Isak, sier Sara
likefrem; utdriv ham, sier hun.

485 Da de gamle oppfant det fjerde bud hadde de utelukkende sitt eget vel for øye.
Det smakte søtt for de gamles gane å bli «æret», de visne oldinger ville omgi seg
med en lydig ungdom,

de utnyttet nuet til ubluhet, gjorde den ungdommelige tålmodighet til
490 gjenstand for rovdrift, og de straffet den ranke Ismael med utdrivelse. De hadde
all makt til dette, de eiet sine barn

som de eiet sine koner, de var allmektige herrer i sine telter, og i kraft av denne
allmakt gjorde de uforstyrret ting som det nu ville være dødsstraff for. Så var det
495 da at midt i all denne usigelige råhet ble Ismael den velsignede synder som brøt

det fjerde bud.

Men skal nu ikke barna ære sin far og sin mor om ikke fordi de er foreldre, så
500 fordi de er gamle? La oss se! La bare dette også komme frem, la for eksempel de
gamles større erfaring få lov til å være det knusende argument!

Efter den oppfatning som mine mulige likesinnede og jeg prøver å hevde er
ennu ikke det verste skjedd når det fjerde bud bare gjelder barns forhold til
505 foreldrene. Dette setter en Ismael i hver familie seg ut over. Men man utstrekker
budet til å gjelde i videre forstand, til å gjelde de unges forhold til de gamle
overhodet, her blir læren farlig, det er ingen tvil om at den blir skadelig for den
enkelte og skjebnesvanger for alt folket.

510 Det fjerde bud i utvidet forstand er en konsekvens av samme bud i innskrenket
forstand; barns æresplikt mot foreldrene og de unges æresplikt mot de gamle er
vevet slik inn i hverandre at de ikke lar seg skille ad i vår forestilling. Jeg har
prøvet å vise at foreldre ingen rett har til å kreve æresbevisning av sine barn - hva
rett har nu de gamle til å fordre «ære» av de unge?

515 Det er således innrettet i livet at like til en viss alder fører den levende skapning
en utvikling, et fremskritt. Så inntreder den i sitt annet stadium, et kort stadium:
stillstanden. Hvorpå den glir inn i sitt siste stadium: tilbakegangen. Hva for en
alder skal vi regne for gammel? For gammel kan man ikke regne den som enda
520 utvikler seg. Er denne utvikling begynt sent så kan den holde på lenge, og man
kan ha mange år på baken uten at ens utvikling enda er slutt. Det kommer an på
ens naturlige utrustning. Det lar seg ikke gjøre å generalisere her og sette

et bestemt år for alderdommens inntredelse; men det lar seg gjøre å konstatere
525 utviklingens opphør, det lar seg gjøre å se og høre når stillstanden er inntrådt og
tilbakegangen begynner.

Jeg har tidligere ved et par leiligheter forsøksvis nevnt alderen 50 år som
utviklingens opphør under våre breddegrader; men denne grense kan
530 selvfølgelig flyttes litt frem eller tilbake, et tiår mere eller mindre har ikke noe å si
her. Men er det nu ikke merkelig at det ikke er det menneske som enda står i sin
utvikling de unge skal ære, men det er det menneske som har utviklingen bak seg
det skal ære! Hvorfor det? Var det ikke atter her rimeligere om de gamle så med
glede og stolthet på den oppblomstrende ungdom og selv æret den som nu

hadde sin tid og førte utviklingen videre?

Nei.

540 Det kan ikke gjøres! Det er umulig! sier de gamle. Et slikt ord høres ikke fra et barns munn; barnet tror at mor og far og de «store» søsken kan gjøre alt. De unge som pleier å føre dette ord i munnen skal passe seg for at de ingenting blir til i sitt liv. Det er mammadilter, la dem med årene ta seg selv i luggen, eller det er født annen eller tredje sort som intet kan redde, la dem fare!

545 Ungdommen er det av livet påmønstrede nye mannskap. Den har all kraften og all herligheten i seg. Skal et løft gjøres, viker alderdommen vanmektig tilside og den unge stiger frem. Han gjør gjerningen og ham er det i regelen slumpen understøtter, det uransakelige lykketreff. Den gamles verk kan ha rutinen, håndlaget, erfaringen, fliden; men det er uten dugg. Og det har kostet ham noe å
550 få det i stand, kostet ham av den livsvarme som var nødvendig for ham til overhodet å leve. Han var da under verkets gjennomførelse henvist til å mette seg av sin egen sult ved å svelge spytt, verket tæret altså på hans rest av kraft istedetfor at det hos den unge utløser overflødig kraft. Det er over den unges verk det sløsende, det gavmilde, vinen, duggen, soltonen. Når det er vår og
555 blomster i den unge da er den gamles indre en isbrent mark med fjorgress. Den gamles ære er én: resignasjonens. Den kan være like så vakker og edel som kravet på æresbevisninger fra de unge er anmassende og foraktelig. Den unges ære er den å holdes våken av sine ideers uro. Han har innfallet og unnfangelsen, men hva mere er: han har evnen til å iverksette og fullbyrde en dåd.

560

Og om den gamle kan det bare sies at engang hadde han den samme evne. Det er lenge siden, det var før han ble gammel, det var mens han var ung. Men den gang var det ingenlunde de

565 unges skyldighet å ære ham, tvertimot, den gang stod han ofte i et regn av angrep både fra de villedede unges og fra de innette gamles side.

Og nu er det da slik at man har opphevet ungdommens selvgyldighet og gjort den til alderdommens tjener. Det er vidunderlig og det er utrolig, men det er så.

570 Og det betraktes som

den store og hellige selvfølge; rører man ved den, reiser egeninteressen seg på to og knurrer. Vi fraregner den sentimentale tåpelighet som gråter om at mamma

575 har lagt hodeputen tilrette for sin syke sønn og at pappa har spinket og spart for
å kunne holde datteren på studeringer; det er nok at vi betrakter bare den digre
almindelighet, hjemmene under scepteret av det grovt misforståtte fjerde bud.
Hva som opprinnelig var et kultisk bud til barna om a «ære» foreldrenes graver
580 med offer det er utstrakt til å gjelde etisk all ungdom i dens jordiske forhold til
elden.

En innrømmelse her! En forklaring til dem av mine lesere som ikke finner den
overflødig: I de første oppvekstår har barnet i regelen ingen bedre ledelse enn
foreldrenes. Hvorlenge?

585 Det kommer an på omstendighetene. Det kommer an på hvor hurtig barnet
innhenter foreldrenes åndelige mål. For å bruke det tall vi har brukt vil foreldre
på 50 år ikke stige i åndelig modenhet proporsjonalt med sine barn på 20. Men
la dem tvistes om disse tall som ikke finner det ørkesløst. Hvis far og mor kunne
590 fylle hjemmet med autoritet, så var det godt, og jo lenger dess bedre. I et hjem
skal det være disiplin; Gud nåde det barn senere i livet som har satt seg ut over
den, det ble fortidlig voksent, det burde heller vært ufødt. Med rå oppsetsighet
kommer man ikke frem. Inntil en viss alder eller en viss modenhet er det klart at
foreldrenes innsikt og erfaring er barnas overlegen. Ja og så opphører den. Den
595 dag kommer. Alle dager kommer.

Med dette barnekammerprat vil jeg ikke ha underholdt dem av mine lesere som
har fulgt med i min lille tale. Og nu er det ungdommens ærespunkt mot elden vi
beskjeftiger oss med igjen.

600 Denne ærespunkt skal vedbli med foreldrenes stigende alder, den skal vare livet
ut, den skal vare efter døden.

Er det alt?

605 Enda ikke.

I kraft av den utvidede anvendelse av et kultusbud fra stenalderen skal
ungdommen ære også elden utenfor hjemmet, den skal ære all elden i landet,
610 elden i verden.

Er det nu alt?

615 Kan man komme videre?

Og da det nu er elden som har makten overalt, er ungdommen skammelig ofte nødt til å adlyde.

620 Hvor elden er gammel! sier ungdommen da, hvor elden er stiv, hvor det er galt det den forlanger opprettholdt! Så har ungdommen en utvei: den sniker seg til å gjøre det nye, elden stikk imot.

625 Det faller gudskjelov nu og da i ens lodd å oppleve dette brudd på det fjerde bud.

Hva så?

630 Spør ikke så likegyldig, min leser. Det er disse velsignede brudd som har gjort at verden har rørt seg. Uten bevegelse intet liv; verden beveger seg - fremover eller bakover, efter de forskjellige oppfatninger - men den beveger seg. Tross alt.

635 Vi merker det når ungdommen er på spill, det er fiendtlighet i luften: Hva for noe, uten lov? Det blir en pause i landet, en skrekk har slått ned, alt dirrer som under et åndefang. Det varer litt, men man kommer seg, man puster igjen; først en røst, så flere våger seg til å mumle, en «autoritet» tar ordet i det rette organ, en prest med all filosofikums etiske tyngde bringer

640 orden tilveie - og heisan hvor det nu går, alt gammelt fnyser, alt almindelig hyler. Inntil det inntreer ro igjen, og landet er berget for elden og almindeligheten.

645 Men ungdommen går på igjen, alt gjentar seg, annen gang, tredje gang, tiende gang, stadig under mattere motstand - inntil ungdommen har realisert et nytt vågestykke, en ny dåd.

Da trenger en motbydelig figur av «autoritetene» seg frem. Han er «liberal», han kan enda gå uten stav og lese uten lupe, han klenger seg på og lykkønsker ungdommen: Det var dere

650 som hadde rett, barn, og det har jeg alltid sagt! Og ungdommen som har overfloden og herligheten og blomstene og vennligheten, den skjenker denne

mann et hurra - av plikt? Av

655 nåde!

VI

660 Det er praktiske, ville stammer som resolutt dreper de eldede og avfældige medlemmer av familien når disse hefter stammen i dens vandringer. I dyreriket blir de gamle og skrøpelige

665 individer overlatt til skjebnen - mens de unge og friske danser videre. I kulturmenneskenes samfunn er den motsatte ordning innført at nettopp elden skaper fortjeneste. Elden er ikke

bare en unnskyldning, den er en heder, elden berettiger bokstavelig til paskjønnelse. Denne ordning er fra alle sider sett en seier for bakvendtheten. Det blotte syn av alderdommen er

670 i sine virkninger uten behag. Det eldede menneske er bare en rest av mennesket, en fordreielse av det, et villsyn. Det rent estetiske moment her er kanskje ikke uvesentlig, kanskje spiller det en rolle. Michelangelo ville ikke male portretter av gamle folk fordi de var blitt heslige. Han efterlot ett portrett, det var av en

675 yngling. Det kan ikke blåses bort, mennesket blir stygt med årene, elde gjør heslig. Et gammelt dyr, en gammel hest for eksempel, vansires aldri i den grad like til vanskapthet som et gammelt menneske. Det eldede menneske går stygt, dets rygg

680 luter, det er mere eller mindre skallet, det er slukt i sitt blikk. Det gamle menneske spiser stygt, det blir mindre nøye med hvordan det gjør tingen og dets hender er usikre. Men det var mindre å si på alt dette hvis ungdommen skulle hedre elden av medynk. Da kunne det til en viss grense gjelde. Men slik er det ikke. Ungdommen skal hedre elden fordi denne har ærverdigheten, erfaringen,

685 autoriteten, den har fortjenesten.

La oss begynne med ærverdigheten og se hva den består i. Den ærverdige må være over 50-60 år. Det skader ikke at hans hår er grått, det skader heller ikke om han i kroppslig henseende bærer på merker av slitasje. Han har gjort livet med i

690 en mere eller mindre anstrengende ungdom og manndom, han møter opp med

rundere kanter og med mindre frisinn, han trives

695 i stillstanden. Selv den såkalte liberale ærverdige må kunne stå midt imellom
ytterpunktene i de flest mulige saker, han må tenke lenge og være langsom i sine
svar, dette er tegn på sindighet, på modenhet. Det gir ingenlunde noe ærverdig
inntrykk at den røde fyrighet kommer tilsyne.

700 Men tenk Dem nu engang hva som er foregått med denne ærverdige før han er
kommet til denne halvslitthet. Han har levet i 50-60 år, hans liv har hatt sine
fristelser og fall, sine sorger

og kamper, og alle disse tilskikkelser har rotet opp furer og grøfter i hans sjel.
Hans uskyldighet er totalt borte fra ham, han angrer ingenting, han rødmer
705 aldri mere, han er meget ofte mere eller mindre en uhalshugget synder. Det er
visst ikke noen av oss, ung eller gammel, som ikke har erfart hvordan livet
demoraliserer en. Dag efter dag må man gi efter på punkt efter punkt og finne
seg i at ens idealitet mere og mere legges øde. Den ærverdige på 50-60-70 år står
tilbake med de ukjente rester av det opprinnelige i seg. Denne ærverdige skal
710 ungdommen ære, ikke tiltross for denne hans nedverdiggelse, men på grunn av
den!

Hva om det nu var det stikk motsatte: at det var den av livet således reduserte
ærverdige som æret ungdommen? Ungdommen står der jo relativt uskyldig
715 ennå, den har unnseelsen, den

har skjønnheten og styrken, den gjør gjerninger. Ærverdigheten er mennesket i
sin ruin, ungdommen er mennesket i sitt flor - hvem skulle nu naturligst ære
hvem?
720

Vi kommer til erfaringen. Erfaringen er foreldrenes og de gamles store
argument: Mine barn, akt på våre råd, vi har erfaringen! - La oss prøve å vurdere
denne erfaring og å overvurdere den med måte.

725 Det er for det første å merke seg at den unge også har sine erfaringer. Han har,
likesom den gamle, gjort sine erfaringer i det tidsrom av sitt liv da han var
kraftigst, mottageligst, mest

lærenem. Lar vi fremdeles gjelde de år vi satte for alderdommens inntreden så

kommer vi til det forbausende resultat at inntil det 50. år står ungdommens erfaringer på like fot med

735 eldens, hittil har den gamle intet forut for den unge. Man vil kanskje svare at man skal ære de gamle også for de erfaringer de høstet før de var 50 år. Jaså? Gjerne for meg! Men det blir jo den ravgale ting å ære ungdommen! Vi satte jo forsøksvis 50 år som utviklingens grense - men vi kan gjerne sette 40 år, det har ikke noe å si - men den som enda utvikler seg, sa vi,

740 kan ikke kalles gammel, han er enda ung. De erfaringer som gammel og ung høster til sitt 50. år, hadde de da felles. Men den unge får ingen ære før han har overskredet denne alder og

er blitt ærverdig, gjennom hele sin ungdom og manndom kan han unndras 745 denne ære til fordel for elden. Således triumferer bakvendtheten.

Men skulle det allikevel heller være de erfaringer den gamle gjør efter sitt 50. år, som berettiger til ære - det er jo nemlig først disse sene år som gjør ham ærverdig? Inntil sitt 50. år 750

står altså den eldres og den yngres erfaringer på like fot; men nu kommer det livsavsnitt som den unge enda ikke har begynt, men som den eldre allerede har tilbakelagt, er det her de eldre høster den erfaring de skal æres for? - La oss se hvor vanskelig det blir å hevde dette standpunkt.

755 I regelen er det visstnok så at det som gamle mennesker gjør i sin elde, så langt fra er den unge et eksempel til efterfølgelse at det snarere må være ham til advarsel: det skal du ikke gjøre!

760 Det er en kjent sak at bedagede foreldre har ondt for å la sine barn få være i fred; endog voksne barn kan ikke unngå sine foreldres evindelige gode råd og pukken på sine større erfaringer. Her har den gamle mor ordet for å være endog verre enn den gamle far; ofte er det så at hun likefrem lever av hva det kan kaste av seg å flagre om blant sine gifte døtre og skape tvistigheter mellom dem og deres 765 menn. Inntil hun så endelig dør en dag, utslitt i sitt fag.

Men bortsett fra dette forhold, hvor ofte ser vi ikke de grå hoder innett og trossig stikke iværet i det offentlige liv og forlange å bli hørt med sine erfaringers

770 gode råd! Den gamle har vennet seg til å fordre æresbevisninger som en rett, når han taler skal den 40-50-årige tie, og han blir fornærmet hvis ikke så skjer. Av hvilken art og verdi kan nu de erfaringer være som han har lagt seg til etter sitt 50. år?

775 Med sitt 50. år glidde han over sitt livs middagslinje, fra nu av inntrådte han i tilbakegangens stadium, hvor han holder seg inntil døden. Han fikk vaner og regelmessigheter og gikk sine

bestemte spaserturer på de bestemte veier, det skjedde ingenting i hans liv etter klokken ti om kvelden, han utsatte seg sjeldnere enn før for å komme opp i noe uvant, han innskrenket sine

reiser, forsaket av helbredshensyn eller av impotens mangen tidligere nytelse, elsket ro, satt og syslet med å gjøre sin ungdoms og manndoms meninger
785 tilskamme og følte seg krenket når man ikke viste ham ære også herfar. Slik ble den gamles liv. I dette liv skulle han da gjøre de verdifulle erfaringer som han har forut for de unge!

Å hvor den gamle kan være tilfreds så lenge han får denne galskap til å gjelde for
790 sunn fornuft! Mens ungdommen er ute i ilden mangen gang døgnet rundt og erfarer seg frem i uvøren grad, pusler den gamle derhjemme og steller med sin pipe og med sine egenheter og med sin yndlingsavis. Av dette resulterer så de betydningsfulleste erfaringer - som de unge av plikt skal ære ham for!

795 Skal vi stanse her? Det er ikke en kunstpause; men jeg har ennå noe jeg skulle ha sagt, og min fremstilling blir for lang i ett drag. Mitt neste og siste stykke blir kanskje kortere, leser.

VII

800 Jeg begynner å spørre meg selv: har jeg aldeles misforstått den rolle erfaringen spiller i livet siden alle mennesker skjenker den slik betydning?

Så er det vel.

805 Når jeg mener at i allfall ved 50-årsalderen har den unge innhentet den gamle i erfaringer og tildels endog beriket seg med nye som den gamle ikke har; når jeg

mener at erfaringer i det

810

hele tatt vesentlig har verdi for en selv, og derimot bare i ringe grad kan tilgodegjøres av andre - lyder da dette så urimelig?

Det gjør det vel.

815

Og allikevel, de erfaringer en annen gjør for meg er såre lite verdt.

820

I spedbarnsdagene vil foreldrenes erfaringer hindre barn fra å skade seg, fra å brenne opp, fra å falle og slå seg ihjel, fra å drikke lut. Men mange år blir barna ikke før de hver især selv må høste opp igjen de erfaringer som foreldrene har høstet før dem. Vi har et gammelt ord herhjemme om å lære på kroppen. Man sier om barn at de lærer ikke før de lærer på kroppen. Foreldre kan innprente barn så meget de vil at kniven er et farlig våpen, men lære det gjør barna ikke før de har skåret seg noen ganger. Likeens kan de gamle foreholde de unge så meget de vil skadeligheten ved å overtre det sjette bud; men de unge lærer det akkurat på samme måten som de gamle selv da de var unge, de lærer det - på kroppen. Man kan innvende at dette gjelder ikke alle bud: det femte bud om ikke å slå ihjel er foreldrenes og de gamles formaninger tilstrekkelige til å håndheve. For det første er de ikke tilstrekkelige. Det vidner mordene i alle land om. For det annet er det nok av bud som både de gamle og de unge bryter i hverandres påsyn og påhør - de tre første for eksempel- tross de gamles erfaringer. Her er da erfaringen satt ut av kraft. For det tredje er det bud som for oss inneholder så mange meningsløsheter at erfaringen ingen anvendelse finner. Det niende og tiende bud forbyr å begjære sin nestes hus, forbyr å begjære sin nestes tjener eller hans pike eller hans okse eller hans asen. Selv uten de gamles formaninger ville vi ikke finne på å gå til vår neste og si: jeg kommer for å begjære ditt asen. De gamles erfaringer her er ikke engang til.

835

840

845

I det hele tatt - var man bare henvist til de gamles erfaringer, så ville den enkelte, som folkene, feile opp igjen gang på gang, det ville nesten utelukkende være i unntagelsestilfeller man tilgodegjorde seg dem. Derimot kan det utvilsomt sies å være regelen at man lærer av sine samtidiges erfaringer, barn lærer best av barn, den voksne mann best av voksne menn. Men forøvrig gjelder det for alle at de lærer opp igjen - på kroppen. Allerede av den grunn at livet idelig skifter, kan den unge ikke i utstrakt målestokk tillempe den gamles erfaringer på sine egne forhold, forutsetningene var andre da den gamle gjorde sine erfaringer enn nu.

At det finner sted en permanent utvikling som kommer slektene tilgode efter
850 hvert som de fødes skulle det være unødvendig å nevne. Vår tids individer trer
allerede ved fødselen inn i et ved erfaring mere utviklet liv enn oldtidens. Hva
så? Skulle dette berettigje alderdommen til æresbevisninger? Også denne
utvikling er jo nemlig innvunnet av ungdom og manndom og

855 tilført verdenslivet i små summer slekt efter slekt; alderdommen har intet mere å
gjøre med denne erfaring enn med den øvrige. Og dessuten trer individet inn i
dette plan, dette for hver

slekt gjeldende forhold, med like så liten plikt til å takke som den foregående
860 slekts individer trådte inn i sitt plan uten takkeforpliktelse. Hvert individ har
ved fødselen rett til å forefinne

verden som den er, fordi det har fått sitt liv uten egen medvirkning.

865 Den unge har da selv å motta hva livet fører inn på ham og så utdra derav den
lærdom, den erfaring som ligger i det opplevde.

Dette omstyrtes ikke av det man kaller historie. Hva er historie? Teoretisk
erfaring. Den er noe så lite sikkert at den alt av den grunn er uskikket til å være
870 menneskenes leder på erfaringens vei. Historie er hva A mener til forskjell fra B,
og hva C igjen mener til forskjell både fra A og B om den samme sak. Historie er
ikke noe stabilt, alt er flytende der; det eneste faste i den skulle være noen navn
og årstall, men også disse slår mangelen gang klikk. Historie er den mest
underholdende og mest upålitelige roman.

875 Har Cæsar levet? Ja, sier historien. Godt, der har vi et navn! Hva gjorde Cæsar?
Det er historien uenig med seg selv om. Hvorfor gjorde han det? Det er
historien enda mere uenig med seg selv om. - Har Homer levet? Det vet vi ikke,
sier historien. Der har vi altså ikke engang navnet. - Napoleons historie,
880 Bismarcks historie - samme usikkerhet; vårt eget lands allernyeste historie -
professorene A, B og C strides daglig om den. Hva er så historie? Men dette skal
vi høste erfaring av!

Historien er sirkler og gjentakelser av de få riktigheter og de mange villfarelser.
885 Som den enkelte høster sin erfaring høster folkene sin, opp igjen og opp igjen -

ikke av historien, men på kroppen.

890 Vi går over til de gamles siste og viktigste skanse: autoriteten. Også den innehar de gamle, også den innehar de, dessverre.

895 Var det enda så at elden bare forbeholdt seg ærverdigheten og erfaringen så kunne den unge - med all den gode råd han har til å smile av livets komikk - gjerne skjenke elden disse ting: værsgod, behold det siden det gleder deg! Men den gamle fordrer også autoriteten. Mine lesere, her er det at den almindelige oldingekultus blir så fordervelig i sine virkninger, den gamle kan i kraft av sin autoritet upåttalt, ja takket, hedret og hyldet drive en vill skadegjerning mot de unge og nedslå alle nybegynnelser.

900 Vi regner ikke her det sjeldne gamle menneske som ikke misbruker sin autoritet til de unges ugagn. Det menneske er enten så mett av dager at det intet orker mere, eller det har utviklet

905 seg til nu, det er ungt ennå. Vi holder oss til den regel at den gamle ingen forandringer vil ha, han leser sin yndlingsavis om ungdommens unnfangelser, ungdommens planer, ungdommens

gjerninger - og han stiller seg fiendtlig til dem, legger seg bakut, stritter imot, gjør seg tung, er av bly. Hva rett har han nu til det? Eldens. Den gamle har som 910 sådan ingen annen rett til det enn eldens. Er det nu i seg selv noen som helst rimelighet i dette? Mens han selv var i den alder at han unnfanget planer og gjorde gjerninger, kunne de eldre på hans tid være hans verste motstandere - nu når han er utslitt, når han er begynt å dø, nu når han i virkeligheten ingen autoritet har mere, men alene har hatt den engang, nu forlenes han med den og 915 nu bruker han den. Er ennå hans åndelige og legemlige krefter store nok til å føre en kamp mot ungdommen og han for et øyeblikk seirer i denne kamp da har han sin store stund. Og menneskene ærer ham for hans seier.

920 Autoritet grunnlegges jo på fortjeneste. Nu gis det visstnok slike menneskelige unntagelser som gjør store gjerninger endog ute i sin høye alderdom; men regelen er like så sikkert at

den fortjeneste som grunnlegger autoritet opparbeides i yngre år, i ungdommen og manndommen. Hvorfor er det da ikke rimeligere å gå ut fra regelen som det

naturligste og ære ungdommens og manndommens autoritet fremfor å endevende regelen og ære eldens? Det kommer av at man i en fjern stenalder tid gav et naivt kultusbud som senere tider tok og stilte på hodet. Derav kommer det. Vi er blitt vant til galskapen. Den er autorisert i det fjerde bud.

930

Autoritet er makt og autoritet stiger proporsjonalt med årene. Oss er dette medfødt, vi har det fra urtiden. De primitive folk er enda våre lærere i dette stykke, men vi er blitt gode elever. Hos naudovesierne vil en sønn lytte til sin fars bud med andakt, men han vil skjelve overfor sin bestefars ord og adlyde dem som Guds. Vi er blitt så gode elever at vi finner dette

935

rørende. Vi burde være kommet lenger bort fra naudovesiernes standpunkt.

Ærer de unge!

940

Den gamle sitter i sine puter og vokter på livets gang og ryster på hodet til den lyslevende ungdom, men han nikker i enighet til sine egne meninger. Fra sin høyde kan den gamle

945

nårsomhelst legge seg påtvers med sin autoritet og negativt overskygge alle spede spirer, men positivt gjøre angrep på dem og rykke dem opp av jorden. Autoritet burde falle for en aldersgrense, den gamle kunne bruke sin autoritet til noe bedre enn nu, det kunne være hans lykkelige verv å være ungdommens tjener. I stedet derfor bringer han ved sin innette motstand vaklen inn i dens rekke, han får ungdommen til å fravike sin opprinnelige intensjon, han får den til å tvile på at den er på rett vei. Hva er følgen herav? Herav er følgen at noen i motløshet helt opphører å gjøre gjerninger, andre vil skyte en opportun snarvei, den som hurtigere fører til de gamles og derpå til allverdens bifallende nikk. Slik er det. Det er de færreste som trosser. Og man kan spare seg den innvending at en ungdom som ikke når frem tross motstand er ikke bedre verdt. For saken er jo

950

955

karakterfasthet, og det er den som det her kommer an på.

960

Legg merke til når en gammel opptrer iblant de unge. Vi tar en relativt rimelig gamling, han var av «radikalerne» i sin ungdom, han er av de «liberale» ennu. Han vil ikke unnlate å gi ungdommen hva ungdommens er, og han vil legge sin beskjedenhet for dagen og innrømme at han er nu bare en gammel mann

965 dessverre som det ikke lenger er verdt å lytte til. Men prøv å ta ham på ordet!
Prøv å behandle ham etter hans egen innrømmelse og si: javel, du er gammel og
avdanket, du er bare et grått hår og skjegg, nu er det vi unge! Han vil riktignok
være beskyttet av de unge selv imot en slik behandling, de unge er jo villedet i all
historisk tid i dette spørsmål og er ikke vant til annet enn at det er elden som er
970 autoriteten. Men la for en gangs skyld den gamle bli tatt på ordet - det vil
øyeblikkelig endre hans beskjedenhet, han vil enten tie krenket, eller han vil
protestere mot at han gjøres så verdiløs som han selv har sagt. Saken er at han er
blitt vant til å profitere av sin beskjedenhet. Ungdommen pleier å ære ham også
for den, og uteblir denne æresbevisning, får han likefrem følelsen av å ha mistet
975 en rettighet. Hans hele opptreden blant de unge var da ingeniør en beskjeden
lytters og lærings, nei det var en uhyre nedlatenhet fra hans side som fortjente
påskjønnelse. For i virkeligheten var det jo ham og ingen annen som var
autoriteten her!

980 Autoritet er makt. Og når en halvt ærverdig, halvt religiøs sedvane fra en fjern
tid forlener den gamle med denne makt, så er det menneskelig at han vil beholde
den. Og menneskene er seg like overalt, autoritet og makt er nam-nam og godter
for den gamle hvorsomhelst han finnes i verden.

Dr. Knut Dahl forteller følgende fra urfolkets liv i Nord-Australien:

985 «Man vil blant yngre menn støte på tilsynelatende overtroiske fordommer mot
visse næringsmidler, for eksempel gås, og straffen for nytelsen herav er enten en
eller annen skade eller sykdom og død. Så sier i allfall de gamle kloke menn. Men
de gamle menn har klokkelig innsett at hvis man skulle tillate slike kraftige
ungdommer å spise alt det beste vilt ville det falle ytterst lite på de gamle menns
990 part. Følgelig søker de å skremme ungdommen på lignende måter som man hos
oss skremmer barn. Utallige var de avskrekkende eksempler som ble fremdratt,
og de gamle visste å gjøre seg fordel av rene tilfeldigheter. Fra en stamme kan jeg
meget godt huske en gammel mann som nesen var fullstendig defekt på. I stedet
for nese hadde han midt i ansiktet et stort traktformet hull og i hullets bunn satt
995 en liten boble som ble trukket ut og inn med luftdraget når han pustet. Denne
mann ble alltid fremholdt som et avskrekkende eksempel på hvordan det ville gå
dem som overtrådte forbudet mot å spise gås i en viss alder, og den gamle
kjeltring som selv ville ha så meget gås som mulig unnlot naturligvis aldri å
utspille denne sin store trumf.

1000 Først litt efter litt eftersom han eldes får mannen øynene opp for humbugen i
disse forbud. Men da er han allerede selv en gammel mann og ville gjøre seg selv
en dårlig tjeneste ved å forklare mysteriet for ungdommen.»

Dette var da hos australierne.

1005 Nu hos oss?

Vi er vel ikke alle blinde og døve, vi opplever til enhver tid herlige eksempler på de gamles kamp for sin autoritet og sin makt. Vi husker fra siste stortingsvalg to gamlingers forgjeves kunster for å beholde gåsen. Vi husker salmeboksaken.

1010 Eller vi opplever hvert år en litteraturkritikk som uforskammet og feigt mønstrer de unges arbeider med skrått blikk, ovenfra nedad, mens sannheten er den at tre diktere og en dikterinne er trådt frem som i mange måter overstråler alle de eldre, døde og levende. Kunne vi ikke også tenke oss rimeligheten av at de 70-80-årige lærere for ungdommen ble utskiftet mot lærere som var nutidsmennesker? Universitetsprofessorer burde kunne avsettes uten lov og
1015 dom - uten vilkårlighet og uten urettferdighet, bare med et blidt trykk fra den ungdom som vanskjøttes under eldens autoritet.

Men ungdommen holder selv sin hand over dem, den er ikke annet vant til, elden skal ha gåsen. Det kan være noe vakkert i dette fra ungdommens side, det viser en naivitet som har sitt tekke, sin ynde. Men dette vakre oppveier jo ikke de
1020 alvorlige skader som denne blinde pietet avstedkommer mot ungdommen selv. Grått hår er virkelig ingen adkomst til ære. Det er makeløst å iakttta den kultus som drives med den blotte og bare elde. Ta embedsmann av den alleralmindeligste type hos oss, når han er 75 år går han av. Hans bilde står i bladene fordi han går av. Han får pensjon og bosetter seg i Kristiania. Han har
1025 nu fødselsdag titt og ofte, minst en gang om året, og bladene må holde rede på disse fødselsdager og at gamlingen er frisk og rask og «følger livlig med i dagens spørsmål.» Han blir 80 år. Hans bilde står i bladene fordi han er 80 år. Når han er et par og åtti dør han. Hans bilde står i bladene fordi han dør. Et par uker efter begravnes han, og bladene må inneholde en skildring av denne
1030 høytidelighet. Slutt, endelig slutt. Men hele mannen har jo vært død i tyve, tredve år. Han har bare ikke vært begravet før.

Alderdom og elde er intet annet enn en tilstand, til og med en dårlig tilstand, en oppløsningstilstand - vi har likefrem gjort den til en stilling. Det er en stilling å sitte og være gammel, til og med en god stilling.

1035 Den gamle skulle av egen drift endre dette unaturlige forhold, det skulle være ham en glede og en ære å innta en plass i livet som svarte til hans alder og hans nuværende udugelighet: han skulle gjøre seg selv til ungdommens portner. Han skulle slå dørene opp når ungdommen ville ut eller inn i et spørsmål. Søren Kierkegaard ville ikke så gjerne være majestet, han ville heller være den som
1040 åpnet døren og meldte majestetens komme. Slik skulle også den gamle være av egen glad drift.

Men den gamle har ingen drift, han har bare en halsstarrig idé: ikke å slippe gåsen.

1045 Godt, så skulle ungdommen slippe ham.

Mine lesere, jeg slutter med et par linjer av en etiker, av dr. Starcke:

«Ærefrykten for foreldrene som sådanne er bare ett av de mange eksempler på at man har tillagt den blinde autoritetsfølelse hos de unge sosial verdi. Likesom man har innskjerpet dem ærefrykt for de gamle har man innpodet dem ærefrykt
1050 for deres foreldre. På ærefrykten for fortiden hvilte i gamle dager sedvanenes og lovenes forbindende makt. Men etisk sett har fortiden bare den rett den besitter som et forarbeide for nutiden.»

Jo mere jeg har tenkt over hele denne sak og alle de bispørsmål som berører den, dess mere overbevist er jeg blitt om at det er mine mulige likesinnede og jeg som
1055 har rett her. Min lille fremstilling er mangelfull, ikke fordi det vel er noen usikkerhet i dens grunntanke, men fordi jeg kanskje ikke har formådd å belyse denne grunntanke klart nok. Jeg er også utilfreds med at jeg har måttet la en mengde godt materiale bli liggende.

1060

Kilde

Knut Hamsun (2008): På turné, Samlede verker, bind 25, Gyldendal.

Emner

Foredrag

1065

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/aerer-de-unge>

1070

1075

1080